

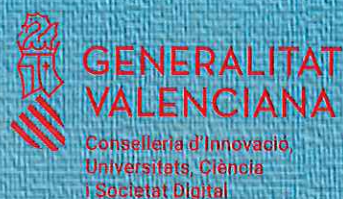
ACTAS

Eliminar obstáculos para alcanzar la igualdad n.º 9 | 2020 | ISSN: 1885-3811

XVI Seminario Internacional contra la Violencia de Género
Educación, sexualidad y perspectiva de género

Igualdad de género y violencias contra las mujeres en contextos de crisis y emergencias

Universitat Jaume I de Castelló. 4 y 5 de noviembre de 2020

Actas del XVI Seminario Internacional contra la Violencia de Género
Educación, sexualidad y perspectiva de género
Igualdad de género y violencias contra las mujeres en contextos de crisis y emergencias

Seminario internacional contra la violencia de género Educación, sexualidad y perspectiva de género

Actas | Seminario Internacional contra la Violencia de Género
4 y 5 de noviembre de 2020. Universitat Jaume I

**Igualdad de género y violencias contra las mujeres en contextos de crisis y emergencias
2020 | ISSN: 1885-3811**

Este texto está sujeto a una licencia Reconocimiento-CompartirIgual de Creative Commons, que permite copiar, distribuir i comunicar públicamente la obra siempre que se especifique el autor i el nombre de la publicación incluso con objetivos comerciales y también permite crear obras derivadas, siempre que sean distribuidas con esta misma licencia. <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/legalcode>

Edición: Fundación Isonomia. Universitat Jaume I
Gemma Escrig Gil, Alejandra Fantacci Bustos, M.ª José Ortí Porcar y Anna Sales Boix

Fundación Isonomia. Universitat Jaume I, 2020
isonomia@uji.es
Tel. (34) 964 72 91 34 Fax (34) 964 72 91 35

Copyright del texto:
Las autoras y los autores, 2020

Eliminar obstáculos para alcanzar la igualdad n.º 9 | 2020
ISSN: 1885-3811

Esta publicación ha sido posible gracias a la financiación de:

Ajuntament de Castelló

Índice

Presentación	5
Programa.....	7
Ponentes	9
Comité científico	10
Conferencias.....	11
La perspectiva de género en la investigación.....	11
Asunción Ventura Franch y Santiago García Campá	
Una mirada interseccional de los costos subjetivos, sociales y políticos de la gestión de la COVID-19 para las mujeres e identidades subalternizadas	22
María de los Ángeles Dicapua	
La perspectiva de género, imprescindible en la respuesta efectiva a las pandemias y a sus impactos económicos y sociales	35
María Solanas Cardín	
Ponencias.....	43
Panel I. El impacto de las crisis y los contextos de emergencias en el trabajo y el empleo. Una perspectiva de género.....	43
Género y salud en el teletrabajo	43
Antonio León García-Izquierdo	
Empleo e inclusión en el contexto de la COVID-19: un enfoque de género	50
Carlos Victoria Lanzón	
Hombres, masculinidad y conciliación en el contexto de la COVID-19.....	68
Joan Sanfélix Albelda	
Panel II. El impacto de la COVID-19 y el confinamiento en la violencia de género.....	73
La tormenta perfecta: la pandemia de la violencia contra las mujeres en tiempos de pandemia sanitaria	73
Victoria Ferrer Pérez	
Buenas prácticas para la prevención de la violencia de género en situaciones de confinamiento	75
Mónica Fumero Purriños	

Comunicaciones	78
Les dones en crisi i emergència endèmica: riscos i vulnerabilitats	78
Encarna Canet Benavent y Gloria María Caravantes López de Lerma	
Me di cuenta de que... somos muchas transformando el acompañamiento psicológico y los mensajes de interpelación a mujeres en situaciones de violencia de género en tiempos de COVID-19	90
Pilar Domínguez-Castillo, Dolores Vidal Conesa, Júlia Araújo Mendes y Mar Domínguez Castillo	
Del lenguaje al cuerpo: la violencia obstétrica en tiempos de pandemia	97
Teresa Escudero Ozores y M.ª Mar Galindo Merino	
Escala de actitudes machistas en adolescentes (EAMA)	108
Kevin Martínez Martínez, Sara Mora Ribera, Sergio Renard Guiral y Andrea Fidalgo Domingo	
Salud mental y calidad de vida en mujeres ecuatorianas floricultoras expuestas a violencia de género	117
Alexandra Yakeline Meneses Meneses, Luis Castillo Cabay, María Sol Fernández Gonzalo y Mercé Jodar Vicente	
Els cossos femenins com a objectes. L'exploració sexual i reproductiva	126
Marta Sorlí Fresquet	
Conclusiones	140

Comunicaciones

Les dones en crisi i emergència endèmica: riscos i vulnerabilitats

Encarna Canet Benavent

Departament de Treball Social i Serveis Socials, Universitat de València
Treballadora Social especialitzada en violència de gènere

Gloria María Caravantes López de Lerma

Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local (IIDL-UV)

Introducció

Des de Nacions Unides es recomana incloure l'anàlisi de gènere a totes les polítiques, incloses les d'emergència sanitària, a causa dels riscos i les vulnerabilitats específiques que pateixen dones i xiquetes. Aquesta recomanació no és casual perquè arreu del món les dones i les xiquetes pateixen una situació molt desavantatjosa a tots els nivells: econòmic, laboral, sanitari, educatiu... i, a més a més, pel seu paper en les diferents crisis (econòmiques i sanitàries viscudes fins al moment, recalcant que és:

Necessària la transversalitat de la perspectiva de gènere en la gestió de les crisis, la qual cosa implica considerar les desigualtats entre dones i homes en l'anàlisi, la planificació, el disseny i l'execució de les polítiques, així com la forma en què les distintes actuacions, situacions i necessitats les afecten (Ruiz Cantero 2020, 1).

En totes les crisis —com ara la provocada per la COVID-19— veiem que aquestes no entenen de fronteres ni nacionalitats, però sí entenen de classes socials i de vulnerabilitats. Entendre la crisi de la COVID-19 en clau de gènere implica entendre aquesta crisi epidèmica que inicia el segle XXI des d'una perspectiva integral i holística de les desigualtats i de les esclotxes de gènere, ja existents en l'època anterior a l'esmentada crisi. La declaració de l'estat d'alarma pel Reial Decret 463/2020 i els efectes que se'n deriven (tancaments de centres educatius i confinament obligatori de la població als seus domicilis, entre d'altres) van derivar en l'augment de les tasques domèstiques no remunerades tant de la infantesa com de les persones majors (Castellanos-Torres, Tomás y Chilet-Rosell 2020). Algunes dades al respecte mostren que el 95 % de les dones estan involucrades en la cura dels seus fills i filles diàriament front al 68 % dels homes (Eurostat 2019). D'aquesta forma, les conseqüències de la crisi de la COVID-19 sobre les dones impliquen una major impossibilitat de desenvolupar tasques fora de l'àmbit de les cures, així com un impacte negatiu sobre la implicació de tindre una doble jornada en la salut mental i física de les dones (Arias-de la Torre et al. 2019; del Río Lozano et al. 2017).

D'acord amb el darrer informe del Ministeri d'Igualtat (Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades 2020) sobre l'essencialitat de la perspectiva de gènere en la resposta a la COVID-19, es destaca que si s'ignora l'adopció d'aquesta

perspectiva s'agreuarien encara més els efectes econòmics i socials que implicarien un augment significatiu en el grau de desigualtat al conjunt de l'Estat. Des del punt de vista d'aquelles professions que es troben al capdavant de la resposta a l'emergència sanitària, podem esmentar que les dones ocupen els següents percentatges en els diferents àmbits: el 51 % en sanitat, el 84 % en infermeria, el 72 % en farmàcia i el 82 % en psicologia, entre d'altres professions feminitzades com ara el treball social i l'educació social, l'educació infantil, primària i secundària i que, igualment, han estat al capdavant d'altres serveis essencials com els serveis socials o l'educació.

La situació prèvia a l'origen de la pandèmia esdevenia i vaticinava una realitat marcada per la desigualtat, vulnerabilitat i l'esclatxa de gènere tal i com destaquen les següents dades: segons dades de la Xarxa Europea contra la Pobresa i l'Exclusió (EAPN), el 5,7 % de la població de l'Estat espanyol viu en pobresa severa, és a dir, 2,6 milions de persones; a més, 10 milions de persones es troben en risc de pobresa i exclusió social (21,5 %) i el 55,3 % de la població tenen dificultats per arribar a final de mes, inclosa la gent amb treball remunerat (EAPN 2019). L'obligatorietat de distanciament físic i social, d'una banda, impossibilita el paper de la xarxa social de cures (veïnat i comunitat) i el pes de les cures recau en l'àmbit domèstic i en els serveis d'atenció socio sanitària (Castellanos-Torres, Tomás y Chilet-Rosell 2020).

D'acord amb les mesures de distanciament físic i social i l'obligatorietat de permanència en l'àmbit domèstic i privat, les situacions derivades de la violència de gènere i masclista han augmentat amb la crisi epidèmica (Zahran, O'Connor Shelley, Peek i Brody 2009; Parkinson 2019):

Els estudis que exploren l'impacte dels desastres naturals en la delinqüència i la violència informen que, si bé altres formes de delictes violents poden veure's afectats o no, els informes de violència de gènere freqüentment augmenten substancialment després d'un esdeveniment catastròfic (Izquierdo Fernández 2020, 26).

D'acord amb les xifres del Ministeri d'Igualtat (2020), les cridades per violència de gènere al 016 han augmentat un 47,3 % durant la quarantena. A banda d'aquest increment, les consultes *online* en matèria de violència de gènere s'han incrementat de l'1 de març de 2020 al 15 d'abril del mateix any en un 733,3 %. No obstant això, malgrat el descens de les denúncies, cal assenyalar la impossibilitat de mobilitat de les dones a una comissaria, a un centre de serveis socials o als centres d'atenció primària de salut, incrementat per la residència permanent amb l'agressor, la qual cosa implica que l'augment de cridades al telèfon d'emergència siga una dada significativa, especialment perquè aquesta reclusió es tradueix: «en múltiples efectes en la salut de les dones, en el seu benestar, en la seua salut física, reproductiva, en la seua salut mental i en la salut dels seus fills i filles» (Izquierdo Fernández 2020, 26). Per tant, la COVID-19 s'ha presentat com un element pernicios sobre la incidència de la violència de gènere i sobre els efectes directes i indirectes sobre les dones i els seus fills i filles.

A més, en aquestes circumstàncies, les taxes de desocupació, amb un augment de 282 891 persones més (un 8 % més) i amb un total de 3 831 203 persones aturades en tot l'Estat, requereixen una resposta política i social integral i amb perspectiva de gènere capaç de donar resposta a les necessitats de les persones més vulnerables, que actualment estan sent cobertes majoritàriament per les dones. El País Valencià es converteix en la tercera comunitat autònoma on més ha pujat l'atur després de Catalunya i Madrid; parlem d'un 9,49 % més de persones sense treball remunerat, un

total de 439 942 persones sense ocupació al País Valencià, de les quals 188 003 són homes i 251 939 són dones (SEPE 2020).

A més, les treballadores i els treballadors hem perdut un 20 % del poder adquisitiu des de 2008 i a més patim un retrocés en els drets socials (habitatge, sanitat, educació, serveis socials...) derivat de les retallades en els últims anys.

Per tant, ja partíem d'un mapa desolador en què hi ha sectors amplis de població que viuen en la pobresa, sota el llindar de la pobresa, i amb risc d'exclusió social. Açò no és un tema nou ja que des dels Serveis Socials i les diverses plataformes com la Marea Taronja, la Marea Blanca, Pobresa Zero, l'Aliança per la Defensa d'un sistema públic de Serveis Socials, Plataforma pel Dret a Decidir etc., ja venien denunciant-ho feia anys.

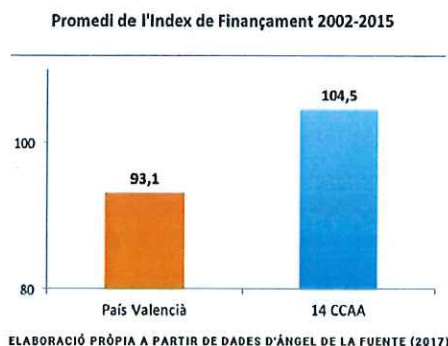
1. El punt de partida

A principi de 2020, el relator de Naciones Unidas sobre pobresa extrema, Alston, alertava dels índexs de pobresa existents a l'Estat espanyol i de les disfuncions que té el sistema per atendre els col·lectius més vulnerables. En roda de premsa va manifestar que «España debe mirarse al espejo» i va situar-la a la cua d'Europa en redistribució de la riquesa:

Hay un porcentaje demasiado alto de personas que viven en la pobreza. Un porcentaje, el de la exclusión social, que en diez años ha crecido seis puntos, mientras que las clases más altas se han enriquecido un 25 % y pagan la mitad de impuestos. Han gobernado para los más ricos (*El Periódico*, 14-02-2020).

Al País Valencià la situació és pitjor que a la resta de l'Estat, com s'evidencia en l'Informe sobre l'Empobriment del País Valencià (Decidim 2020b), a causa de l'infrafinançament, al qual cal afegir el deute acumulat i les inversions públiques estatals, que sempre estan per sota de la mitjana. Tots aquests factors fan que tinguem salaris més baixos i pitjors serveis i prestacions. Segons l'informe esmentat, des del 2002, per cada 104,5 euros de què disposen la resta de les autonomies del règim comú, al País Valencià només rebem 93,1 euros, com podem veure al gràfic.

Imatge 1: Índex de finançament 2002-2015

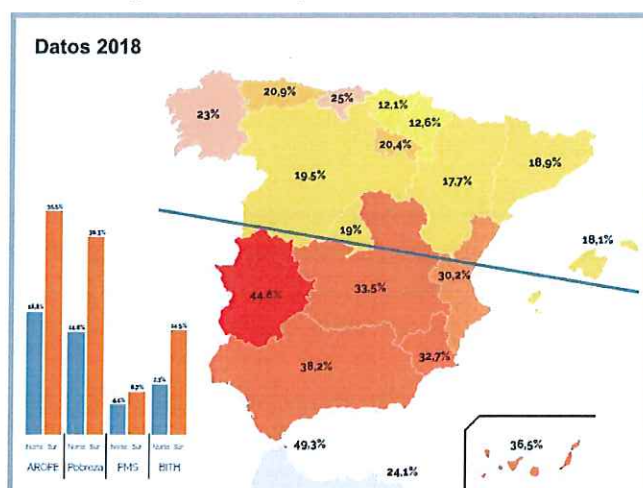

Font: Decidim, Plataforma pel Dret a Decidir del País Valencià (2020a)

Aquestes insuficiències de finançament obliguen la Generalitat Valenciana a augmentar el seu deute per poder fer front a les despeses bàsiques. En l'actualitat aquest deute està xifrat al voltant del 42 % del PIB, és a dir, 47 877 milions d'euros (Decidim 2020b).

També en este sentit la Xarxa Europea contra la Pobresa i l'Exclusió (EAPN) determina que a l'Estat espanyol hi ha comunitats riques i comunitats més empobrides, i així ho manifesten les dades:

Imatge 2: Pobresa per comunitat autònoma

Font: EAPN 2019

Segons els resultats de l'EAPN a Espanya hi ha dues meitats territorials quant a pobresa: les comunitats que es troben de Madrid cap al nord tenen més baixa taxa de pobresa o exclusió social (compatible amb l'europea), mentre que les que es situen de Madrid cap al sud tenen taxes elevades entre 4 i 18 punts percentuals per damunt de la mitjana estatal i europea.

2. La situació de les dones: precarietat estructural i endèmica

Cal assenyalar que aquesta població en situació de vulnerabilitat i en risc d'exclusió estructural de la qual hem parlat al punt anterior està formada majoritàriament per dones, com a conseqüència dels salaris més baixos que tenim i els treballs més precaritzats com ara els treballs temporals, a temps parcial (24 % de les dones front al 6,8 % dels homes), per hores, sense contractes, etc. Les dones som majoria entre les ocupacions més fràgils com ara l'hostaleria, empleades de la llar i cura de persones dependents (98 % són dones) i un nombre substancial de treballadores del camp són dones (45 %). Segons dades de l'INE (2018) també som més la proporció de dones aturades (17,02 %) respecte als homes aturats (13,72 %).

2.1. Bretxa salarial i bretxa de pensions endèmiques

Tot açò ja sabem que és fruit de la bretxa social, laboral i salarial endèmica que patim pel fet de ser dones, a la que cal sumar la bretxa en les pensions de jubilació, que no sols són de menys quantitat, sinó que a més moltes dones tenen més difícil aconseguir els anys de cotitzacions necessaris per a poder cobrar-les. S'exigeix 38,5 anys de cotització per accedir a la jubilació als 65 anys amb el 100 % de la base reguladora, la qual cosa és impossible d'aconseguir a 2 de cada 3 dones assalariades. La bretxa de gènere de les pensions al País Valencià frega el 37 % segons manifesta Dones Intersindical Valenciana (2020) i patim una bretxa salarial del 22,4 %, cosa que vol dir que les dones valencianes ens passem 82 dies a l'any treballant sense cobrar (quasi 3 mesos).

Segons l'Observatori Social de "la Caixa" (2020) les dones amb salaris baixos són el doble que els homes, tant pel que fa al salari per hora com al salari mensual. I la bretxa de les pensions entre homes i dones és de 32,5 punts. La bretxa de gènere a l'Estat espanyol duplica la d'Europa.

Finalment les dones es veuen abocades a sobreviure amb les pensions més baixes, les no contributives —392 euros/mes aproximadament—, de les quals les dones en són beneficiaries en un 75 % per jubilació i en un 51 % per invalidesa, segons l'IMSERSO (2019). Moltes vegades amb estos diners ajuden a mantenir a fills i filles, nets i netes aturades.

Taula 1: PNC homes dones 2019

Any 2019	Estat espanyol %	País Valencià %
PNC Jubilació Homes	24,88	23,44
Dones	75,12	76,56
PNC Invalidesa Homes	48,78	46,93
Dones	51,22	53,07
TOTAL PNC Homes	34,15	31,92
Dones	65,85	68,08

Font: IMSERSO 2019

2.2. Unitats de convivència monomarentals: més difícil encara

Un altre punt a tenir en compte quan parlem de situacions de vulnerabilitat en la població és que el 12,4 % de les unitats familiars són les anomenades *monoparentals*, encapçalades majoritàriament per dones, amb el que suposa de dificultats per a compaginar el treball, poder tenir uns ingressos i tenir cura de la llar i els xiquets i xiquetes.

Les taxes de risc de pobresa i privació material de les llars monomarentals (sustentades per dones) dupliquen les taxes de la població en general i són més elevades que les de les llars monomarentals (sustentades per homes) segons l'Observatori Social de "la Caixa" (2020).

Imatge 3: Necessitats socials de les llars monoparentals i monomarentals 2018

	Llars monoparentals encapçalades per homes	Llars monoparentals encapçalades per dones	Població total
Risc de pobresa monetària	28,6 %	45,0 %	21,5 %
Vulnerabilitat econòmica	40,5 %	57,1 %	32,6 %
Privació material	20,1 %	30,7 %	16,0 %
Pobresa consistent	16,3 %	22,5 %	8,7 %
Sobrecàrrega de despeses de l'habitatge	39,4 %	49,5 %	21,0 %
Males condicions de l'habitatge	21,6 %	19,7 %	19,0 %

Font: Observatori Social de "la Caixa" (2020)

2.3. Interseccionalitat: encara pot ser pitjor

Aquest panorama de desigualtat descrit fins ara és la situació de les dones que tot i així podríem qualificar de *privilegiades*. Sabem que n'hi ha moltes més en pitjors condicions, si tenim en compte factors que interseccionen amb la pobresa, com les dones amb discapacitat, les dones migrants i racialitzades, les dones refugiades —que ara veuran les fronteres més tancades que mai—, les dones que tenen condicions de treball d'esclaves, com les treballadores de les *maquiles* (Mèxic, El Salvador, Àsia, Xina, Indonèsia...), les dones *mula* (Ceuta, Melilla, Marroc), les dones en presó i ex recluses,¹ o les xiquetes i dones víctimes de matrimonis forçosos per a ser esclaves sexuals o esclaves domèstiques.

2.4. Dones migrants

Segons l'Associació Mujeres Migrantes Diversas la majoria de dones migrants es veuen abocades a l'economia submergida com a forma de subsistència, sobre tot en la cura de persones i com a internes en la llar. Han de suportar tot tipus de tracte degradant perquè, si perden el treball, també perden l'habitatge (Mujeres Migrantes Diversas). Cal visibilitzar allò que ens aporten a la nostra societat perquè estan fent una feina considerada essencial per a la vida però elles no són considerades essencials. Durant la quarantena, confinades al lloc de treball, han seguit cuidant i han augmentat la jornada, però no el salari, els han prohibit eixir per a no contagiar-se o directament els han acomiadat.

Moltes d'aquestes dones tenen experiència i formació per treballar a les residències de persones grans i, a més, les residències necessiten personal, però no ho poden fer per no tindre papers malgrat estar treballant-hi durant anys. A més, els tràmits de legalització han quedat suspesos durant l'estat d'alarma.

No tenen la consideració de ciutadanes. La precarietat d'aquestes dones suposa un estalvi econòmic considerable per a l'Administració, que no s'ha de fer càrrec de les tasques de cura que elles realitzen, i per a les famílies que les tenen en precari.

¹ La població en presó a l'Estat espanyol son 58 000 persones de les quals 7-8 % són dones. A Europa les dones en presó son el 5 % de la població en esta situació (OMV 2020).

2.5. Dones en situació de prostitució

En el panorama mundial podem suposar que augmentarà la quantitat de dones dels països més empobrits que sols tenen l'opció de ser prostituïdes per a sobreviure, per la qual cosa les màfies de la prostitució, la pornografia i la tracta de dones i xiquetes veuran incrementat el nombre de dones per a explotar i baixaran els preus per als puters, eixos protagonistes invisibles del negoci de la prostitució. Com diu Rosa Cobo «el tràfic de dones per a l'explotació sexual s'està confirmant com una realitat social global que s'alimenta de les estructures patriarcales, capitalistes neoliberals i ètnic-racials» (Cobo 2017, 135). El patriarcat i el capitalisme, socis guanyadors en totes les crisis, és possible que es vegem més enfortits que mai. Segons Cobo, la prostitució és una indústria global del sexe que, a més, suposa blanqueig de capitals: cases de massatge, acompanyants, turisme sexual, clubs *strippers*... El major productor és EE. UU., amb joves de Vietnam i Cambodja.

Segons APRAMP, ONG contra l'explotació i la tracta de dones, l'Estat espanyol és el primer d'Europa i el tercer del món en consum de prostitució. Quasi el 100 % de les persones prostituïdes són dones i es calcula que menys del 4 % són homes, però els consumidors sempre són homes. El 90 % de les dones prostituïdes són estrangeres.

3. La violència contra les dones: estructural i endèmica

Pel que fa a l'eterna pandèmia de la violència de gènere i com a conseqüència del confinament durant l'estat d'alarma, la xifra d'agressions ha augmentat mundialment, segons ha manifestat el secretari general de Nacions Unides, Antonio Guterres. També la Delegació del Govern contra la Violència de Gènere a l'Estat espanyol ha comunicat que durant l'estat d'alarma han augmentat les consultes d'emergència al 016 un 286 % i, tanmateix, les denúncies han disminuït en un 70 %, segons les dades de l'Observatori Contra la Violència de Gènere (Fundación Mujeres 2020). Si normalment el procés de denúncia i separació de l'agressor és un procés d'acompanyament que s'ha de treballar molt amb la dona perquè arribe a materialitzar-se, ara ens trobem amb majors dificultats, precisament per la situació de confinament que impedeix portar endavant aquest acompanyament. Hi ha més violència però menys llibertat per a poder denunciar.

Però ni davant d'una situació excepcional com la que hem patit el patriarcat ha pogut deixar de manifestar-se en la seua versió més cruel. Més de 4000 homes han estat detinguts per violència de gènere en el primer mes de la situació d'alarma (a data de 23 d'abril) i 8790 aproximament ha estat el total de detinguts durant l'estat d'alarma, la qual cosa ens demostra que no hi ha treva per a les dones, ni tan sols en les pitjors de les circumstàncies. Però tampoc la denuncia és una solució miraculosa. Segons la Plataforma DigitalFems (2020), del total de denúncies que s'interposen, sols acaben en sentència condemnatòria el 21,7 %.

Cal tindre en compte que el *modus operandi* de tot agressor és la por, la submissió de la dona i l'aïllament, factors que durant el confinament han tingut en les condicions més òptimes per poder actuar tranquil·lament i impune, qüestió que

s'agreuja més encara si pensem que els fills i les filles també es troben a casa i són víctimes directes.

En l'àmbit dels i de les menors també cal assenyalar que el telèfon d'ANAR ha vist augmentades les telefonades d'emergència. En l'àmbit internacional s'estima que entre el 15 i el 20 % de les xiquetes i dels xiquets pateixen algun tipus de violència sexual abans dels 18 anys, en gran part dins de l'àmbit familiar. A l'Estat espanyol 1 de cada 5 menors pateixen violència sexual intrafamiliar i sols es denuncia el 15 % dels casos.

En altres països s'ha seguit la mateixa tendència d'augment de la violència masclista, com per exemple a Xile, on la ministra de la Mujer y la Equidad de Género, Carolina Cuevas, va manifestar que havien augmentat un 70 % les telefonades d'emergència per violència de gènere. També a Mèxic s'ha registrat un augment de les telefonades d'emergència del 60 % i a Colòmbia d'un 91 %. A Mèxic, a més, s'han comptabilitzat 163 feminicidis en començar la quarantena.

En este marc es va posar en funcionament per banda del Govern d'Espanya el Pla de contingència contra la violència de gènere davant la crisi de la COVID-19, que declarava essencials tots els serveis d'assistència integral a les víctimes de violència masclista, també la violència sexual i les víctimes de tracta. Això suposa garantir el normal funcionament dels dispositius d'informació 24 hores, i la resposta d'emergència i acollida de les dones en situació de risc. A més, s'activaren nous recursos d'emergència mitjançant missatges d'alerta per missatgeria instantània amb geolocalització (Alercops) per les forces i cossos de seguretat, i es va reforçar el servei 016 i l'assistència psicològica en modalitat a distància.

4. La salut de les dones al front de la pandèmia

La salut pública i les polítiques sanitàries no han abordat tradicionalment l'impacte de gènere en les malalties i és important conèixer els efectes en homes i dones per a poder planificar intervencions efectives i equitatives.

La crisi de la COVID-19 està tenint un seriós impacte en la salut i en la seguretat de les dones. El paper tradicional de cuidadores que els han assignat els atorga un grau de presència en la resposta a la malaltia que s'ha de tenir en compte en l'abordatge de la crisi. Elles assumeixen el major cost físic i emocional de la crisi i a més tenen major risc de contagi per la seua contínua exposició al virus. Segons les dades de Nacions Unides, a escala mundial, les dones representen al voltant del 70 % de les persones que treballen en l'atenció al públic en els sistemes sanitaris i socials.

Però, a més de les conseqüències causades directament per la malaltia, les dones pateixen també la dificultat d'accedir tant als serveis bàsics de salut sexual i maternal com als programes preventius de càncer de mama, a causa de la redirecció de les necessitats mèdiques essencials.

Les primeres mesures contra la pandèmia van estar tancar escoles, centres infantils i centres de dia per a persones majors. Amb els menuts i les persones majors a casa, algú els ha de cuidar. Per això es va establir també el dret a la readaptació i reducció de jornada fins el 100 % per atenció a familiars (sense salari, és clar). Abans de la pandèmia eren les dones en un 95 % les que s'acollien a estes reduccions, res fa pensar que aquesta tendència s'haja modificat.

4.1. Estrès

Investigadores de la Universitat de València (Benlloch i Aguado 2020) conclouen que durant el confinament les dones han hagut de teletreballar, organitzar i gestionar la jornada educativa dels fills i filles, cuidar els xiquets menuts, compartir moments de jocs, ajudar-los a fer els deures i les classes. Totes les tasques en el mateix espai i lloc, producció i reproducció, treballant a l'hora que cuidant. Moltes han hagut de teletreballar per la nit.

Han hagut de tenir presència en l'àmbit públic, dedicat a la producció de bens, i en l'àmbit privat, centrat en les tasques de reproducció i cura de la vida. Aquesta divisió tradicional ha quedat diluïda en moltes llars com a conseqüència de la suma del confinament i el teletreball. Segons les investigadores, el confinament ha afectat de manera diferent a dones i homes pels següents motius:

—El tancament de recursos com les escoles ha fet que trontolle el treball i l'economia de moltes dones.

—S'ha vist afectada la seua salut reproductiva i sexual perquè s'han destinat els recursos sanitaris al virus.

—Han patit sobrecàrrega de treball en l'àmbit sanitari i de serveis essencials. Les dones són el 70 % del personal sanitari de tot el món, són la majoria en serveis com el comerç de l'alimentació, serveis de neteja hospitalària, residències i serveis socials.

—Les dones durant el confinament segueixen cuidant de persones dependents, de filles i de fills, i s'encarreguen del treball domèstic i del seguiment educatiu de les menudes i dels menuts.

—Les que tenen un treball remunerat pateixen major precarietat i pobresa laboral i la seua ocupació és molt fràgil ja que ocupen sectors com l'hostaleria i el turisme, més afectats per la crisi.

També l'IVIE (Institut Valencià d'Investigacions Econòmiques 2020) confirma que la COVID-19 agreuja les diferències entre homes i dones en la conciliació familiar i laboral, ja que la pressió per a conciliar no és la mateixa, perquè les dones ja destinaven abans de la pandèmia 13 hores setmanals més que els homes a les tasques familiars i domèstiques (27 hores les dones, 14 hores els homes).

El teletreball s'ha convertit per a les dones en una nova triple jornada laboral i familiar però ara síncrona, coincidint en l'espai i el temps. S'ha oblidat que teletreballar no és necessàriament conciliar i es corre el risc de perdre algunes fites aconseguides pels moviments feministes.

4.2. Les dones al front de la pandèmia

Durant l'estat d'alarma les dones han viscut situacions molt diverses i totes molt difícils. Per un costat, han hagut de treballar presencialment en serveis considerats essencials i on són majoria com sanitat, neteja, cura de persones en l'àmbit residencial, agricultura, mercats, supermercats... sense poder teletreballar i mentre tenien xiquets i xiquetes a casa sense col·legi o tenien persones majors sense centres de dia. La proporció de dones en els serveis essencials és majoritària: medicina, 51 %; infermeria, 84 %; farmàcia,

72 %; psicologia, 82 % (Instituto de la Mujer 2020). Als Serveis Socials les dones ocupen al voltant del 70-80 % dels llocs de treball. Als comerços, mercats, supermercats... les dones també en són majoria. En estos sectors les dones han estat al capdavant de la crisi atenent a la resta de la població.

Per altre costat, trobem les dones que han pogut teletreballar obligatòriament com ara a l'ensenyament, on les dones representen el 75 % i han mantingut en peu el sistema educatiu, amb els seus propis mitjans, moltes voltes insuficients.

Altres dones han estat acomiadades directament o en processos d'ERTO. Són les dones de l'hostaleria, treballs de cura de persones, de la llar, internes...

Les dones que han hagut de deixar la feina perquè no podien treballar presencialment mentre tenien a les filles i als fills a casa i la conciliació ha estat impossible, sobre tot en unitats familiars monomarentals.

Les dones en economia submergida ho han tingut molt difícil per sobreviure perquè no podien eixir a treballar i tampoc podien acollir-se a les ajudes per ERTO, i moltes han recorregut a bancs d'aliments o menjadors socials.

Moltes dones, a més, han estat cosint mascaretes a casa o fent-se càrrec de les necessitats comunitàries, una tasca que cal agrair-los.

5. Conclusió

Hem vist com les dones patim precarietat i violència estructural a tots els nivells, que s'agreu en situacions com la crisi provocada pel virus de la COVID-19 o en moments excepcionals. Les situacions de desigualtat que patim tradicionalment pel fet de ser dones ens col·loquen en situacions de major risc i vulnerabilitat.

El patriarcat, però, no s'atura ni en circumstàncies que eren inimaginables per a moltes de nosaltres i hem vist la seua versió més crua amb l'augment de la violència masclista en ple estat d'alarma. Les dones han donat la cara davant la pandèmia i ara és el moment que les polítiques de reconstrucció no ens deixen al marge com és habitual. Si bé es cert que la COVID-19 ha estat sobrevinguda i poc esperada, les mesures per a eixir de la crisi social i econòmica no poden ser improvisades, són polítiques, i cal que es prenguen tenint en compte totes les situacions de desigualtat, vulnerabilitat i discriminació estructural i endèmica. Les mesures que es prenguen per eixir de la crisi han de ser a favor de totes les persones, també les dones, i no contra nosaltres.

Bibliografia

- APRAMP. n. d. ATRAMP — Combatimos la trata de mujeres y niñas desde un enfoque de derechos humanos y género. Recuperat de: <https://apramp.org/>
- Arias-de la Torre, Jorge, Antonio Molina, Tania Fernández-Villa, Lucía Artazcoz i Vicente Martín. 2019. «Mental health, family roles and employment status inside and outside the household in Spain». *Gaceta Sanitaria*, 33: 235-241. doi: 10.1016/j.gaceta.2017.11.005.
- Benlloch, Cristina y Empar Aguado Bloise. 2020. «Teletrabajo y conciliación: el estrés se ceba con las mujeres». *The Conversation*. Recuperado de:

- <https://theconversation.com/teletrabajo-y-conciliacion-el-estres-se-ceba-con-las-mujeres-137023>
- Castellanos-Torres, Esther, José Tomás Mateos i Elisa Chilet-Rosell. 2020. «COVID-19 en clave de género». *Gaceta sanitaria: Órgano oficial de la Sociedad Española de Salud Pública y Administración Sanitaria*, 34(5): 419-421.
- Cobo, Rosa. 2017. *La prostitución en el corazón del capitalismo*. Madrid: Catarata.
- Decidim, Plataforma pel Dret a Decidir del País Valencià. 2020a. Informe Empobriment del País Valencià. Recuperat de: <https://www.peldretadecidir.com/index.php/item/1144-informe-l-empobriment-del-pais-valencia>
- . 2020b. L'empobriment al País Valencià. Recuperat de: <https://bit.ly/33ED8N0>.
- Del Río Lozano, María, María del Mar García-Calvente, Jesús Calle-Romero, Mónica Machón-Sobrado i Isabel Larrañaga-Padilla. 2017. «Health-related quality of life in Spanish informal caregivers: gender differences and support received». *Quality of Life Research*, 26: 3227-3238. doi: 10.1007/s11136-017-1678-2.
- Dones Intersindical Valenciana. 2020. «22 de febrer, Dia Europeu contra la bretxa salarial». *Intersindical*, 22 de febrer de 2020. Recuperat de: https://intersindical.org/dones/article/22_de_febrer_dia_europeu_contra_la_bretxa_salarial
- EAPN. 2019. *El estado de la pobreza. Seguimiento del indicador de pobreza y exclusión social en España 2008-2018*. Madrid: EAPN. Recuperat de: <https://bit.ly/3su53vf>
- Eurostat. 2019. *The life of women and men in Europe. A statistical portrait - 2019 edition*. Brussels: Office for Official Publications of the European Communities. Recuperado de: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-digital-publications/-/KS-02-19-676>
- Fundación Mujeres. 2020. El Ministerio de Igualdad impulsa un Plan de Contingencia contra la violència de genero en atención a la crisis por la COVID-19. Recuperat de: <https://bit.ly/2Ku4BvO>
- IMSERSO. 2019. «Perfil del pensionista no contributivo de la seguridad social». Recupeat de: https://www.imserso.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/im_128932.pdf
- Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades. 2020. *La perspectiva de género, esencial en la respuesta a la COVID-19*. Madrid: Administración General del Estado. Recuperat de: <https://bit.ly/39VqlcL>
- Instituto Nacional de Estadística. INE. 2018. «Tasas de paro por distintos grupos de edad, sexo y comunidad autónoma». Recuperat de: <https://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?t=4247#!tabs-tabla>
- IVIE. Ramos, José i Alicia Gómez. 2020. *¿Por qué los retos de la conciliación en tiempos de COVID-19 son todavía mayores para las mujeres?* IVIE. Recuperat de: https://www.ivie.es/wp-content/uploads/2020/06/16.Covid19_IvieExpress_Por-qu%C3%A9-los-retos-de-la-concilacion-en-tiempos.pdf
- Izquierdo Fernández, Rosana. 2020. «Violencia de género en tiempos del COVID-19». *Cadernos de Atención Primaria*, 26(2): 26-27. Recuperat de: https://revista.agamfec.com/wp-content/uploads/2020/07/Agamfec-26_2-Violencia-de-g%C3%A9nero-en-tiempos-del-covid-19.pdf

- Observatori Social de "la Caixa". 2020. *Informe 6.4 Anàlisi de les necessitats socials de dones i homes*. Palma: Fundació Bancària "la Caixa".
- OMV. 2020. *Miradas al margen*. Valencia: Obra Mercedaria Valencia.
- Parkinson, Debra. 2019. «Investigating the increase in domestic violence post disaster: an australian case study». *Journal of Interpersonal Violence*, 34(11): 2333-2362. doi: 10.1177/0886260517696876.
- Plataforma DigitalFems. 2020. Datos contra el ruido. Recuperado de: <https://datoscontraelruido.org/datos/>
- Ruiz Cantero, María Teresa. 2020. «Las estadísticas sanitarias y la invisibilidad por sexo y de género durante la epidemia de covid-19». *Gaceta Sanitaria*, 35(1): 95-98. doi: 10.1016/j.gaceta.2020.04.008.
- Servicio Público de Empleo Estatal. 2020. Recuperat de: <https://www.sepe.es/HomeSepe/que-es-el-sepe/comunicacion-institucional/publicaciones/publicaciones-oficiales.html>
- Zahran, Sammy, Tara O'Connor Shelley, Lory Peek i Samuel Brody. 2009. «Natural disasters and social order: modeling crime outcomes in Florida». *International Journal of Mass Emergency Disasters*, 27 (1): 26-52.